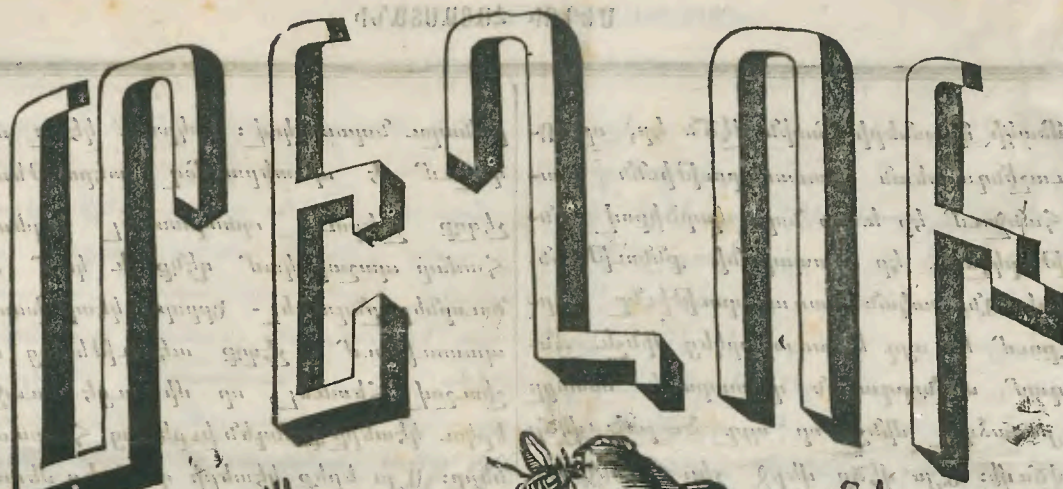

Լրագրին միջոցով որ-
եկից մասնաւոր յայ-
տարարութիւն տալի
տալ ցանկացող պէտք
է 10 միջակ տա-
ռերի համար վճա-
րէ 1 կոպէկ արծաթ:
Յայտարարութիւն
ընդունվում է նաեւ
օտար լեզուներով:

ԺԵ՛Ր ՏԱՐԻ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ

ԼՐԱԳՐԻ

ՔԱՂԱՔԱՆՆ ԵՒ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Հրատարակում է
ամէն շաբաթ օր մի
թերթ:
Տարեկան բաժանոր-
դագրութեան գինն
է 7 ռուբլի թէ
թիֆլիսի և թէ ար-
տաքին քաղաքների
մէջ:

ԺԵ՛Ր ՏԱՐԻ

Թիֆլիզ 30-ին սեպտեմբերի

Մեր մէջ շատ անգամ խօսակցու-
թեան առարկայ է դառնում թէ այս
ինչ դործի մէջ ինչ բան ունի եկեղեցա-
կանը կամ այս ինչ տեղ ինչ դործ ու-
նի աշխարհականը, մեր հասարակեան
դործերի վերաբերութեամբ: Այսպէս խօ-
սողները իրանց դատողութիւններն ու քն-
նութիւններն հիմնում են օտար ազգերի
մէջ եղած երեւոյթների վերայ, այն է,
թէ նոյա մէջ եկեղեցականի և աշխար-
հականի մէջ ի՞նչ յարաբերութիւնք
կան:

Այսպիսիների դատողութիւններն միշտ
սխալ են լինում մեր ազգի վերաբերու-
թեամբ, որովհետեւ օտար ազգերի քաղա-
քական կեանքը այլ յարաբերութիւնք է
առաջացրել եկեղեցականի և աշխարհա-
կանի մէջ, այն ինչ մեր մէջ այս յարա-
բերութիւնք բոլորովն այլ են: Եկեղե-
ցին նոյա մէջ իւր եկեղեցականներով
կամ մի առանձին սահմանաւ փնտի
է ստացել և կամ գործը է դառնել
մարմնաւոր իշխանութեան ձեռքին, իսկ
մեր մէջ այս փոքրիկ անկումով և ան-
հետանալով եկեղեցին իւր եկեղեցական-
ներով սեպականացած է իրան և մար-
մնաւոր իշխանութեան իրաւասութեանց
մի մասը, այնպէս որ եկեղեցին ազգի ամ
բոլոր թէ մարմնաւոր և թէ հոգեւոր
կեանքի կենդանին է դարձել — այստեղից

Ղալախից

Ա.

Այս տարւոյ երաշտութիւնը զիւրա-
կան կեանքի յիշողութեան մէջ զարթե-
ցրելը շատ մոռցված նախադասարանք-
ներ:

Շատ բնական է, որ երբ տգէտ ժո-
ղովուրդը չէ կարողանում ձեռք բերել
իւր կեանքի ամենահարկաւոր պիտոյքը,
որից կախ է նորա կենդանութիւնը, նա
անօգնական մնալով ամեն կողմից, տեսնե-
լով, որ իւր բարեկամ ընտելիւնը, որից
ստանում էր նա ամեն բան, իւրեան բար-
ձի թողել է արեւ և իւր դառը քրտնքի
զինը չէ վարձատրել, դիմում է գերբնական
երեւոյթներին և կամենում է նոյնանով բա-
ցատրել իւր տարաբաղդութեան պատճառ-
ները, իւր կեանքի հարցերը: Եւ ահա
այս տարւոյ երաշտութիւնը ընդարձակ
ասպարէզ է բանում նորա գեղջկական վառ
երեւակցութեան համար:

Բ.

Ինչպէս շատ տեղերում նոյնպէս և

է նորա ժողովրդականութիւնը, նորա ամեն
դործերին մասնակից է անշուշտ ժողովուր-
դը: Ուրիշների մէջ աշխարհականի և եկե-
ղեցականի շահերը զանազան կարող են
լինել, ինչ որ մէկին է շահաւէտ, միւսին
վնասակար, իսկ մեր մէջ երկուսի շահե-
րն էլ միշտ եղել են, են և պէտք է մէկ
լինին, չէ կարող մէկը առանց միւսին գո-
յութիւն ունենալ, այլապէս մոռնողը և
գործել ցանկացողը, զաւաճան է իւր ի-
րաւանց դէմ: Եթէ եկեղեցականը մոռ-
նէ, թէ ինքն է իշխող և ինքնակամ
կարգադրող և աշխարհականը գործ չու-
նի, խառնվելու նորա ցանկացածներին մէջ,
սխալից և գաղաղեցաւ հայ կղերական
լինելուց, նոյնպէս և աշխարհականը, եթէ
խորհեցաւ իւր մէջ, թէ եկեղեցականի
գործն է միայն մեռել թաղելն ու երե-
կայ մկրտել նոյնպէս մորթութեան մէջ է:
Հայ եկեղեցին ոչինչ չունի, միայն ժո-
ղովուրդ ունի, սորա մէջ է նորա բոլոր
հարստութիւնը, սա է նորա բոլոր սեպ-
ականութիւնը, նոյնպէս էլ հայ ժողո-
ւրդը բացի եկեղեցին ոչինչ ունի, որով-
հետեւ նորա կեանքն է եկեղեցին: Այս
երկու գաղափարների եկեղեցու և ժողո-
ւրդեան այսպիսի սերտ և անբաժանելի
միաւորութիւնից է ծագում և այն
ընտրողական սկզբունքը, որ հայոց հաս-
րակական գործերի մէջ տիրապետում
է: Կարող է մի հայ երեւակայել իրան

Ղալախում, որ կազմում է ելլաւէտօղի
նահանգի նոր կազմված գաւառներից
մէկը, ջրի քանակութիւնը այս ամառ
կիշաւ մոտաւորապէս մինչև իւր առաջիկայ
քանակութեան մի տասներորդ մասը: Ա-
ռուները և աղբիւրները ըստ մեծի մե-
սին բոլորովն ցամաքեցան: Փոքր ի շատե-
մեծ գետերը մոտեցան ցամաքներն: Ղա-
լախից, այդիները, խոտը բոլորովն
չբացան կամ չհասան ցամաքեցան: Մին-
չև անգամ անտառները կորցրին իւրեանց
բնական թաւր կանաչութիւնը:

Այն գիւղերում, ուր ամեն տարի ան-
խափան բանում են 6-8 ջրաղաց, այս
տարի բոլոր ջրերը չէին կարողանում բա-
նեցնել և մինչ: Այսպէս որ խեղճ գիւ-
ղացիք սովորված էին անգաղար իւրեանց
աղբիւր ցորէր մի գիւղից տանելու դէպք
միւսը, շատ անգամ 80-100 մկրտ հե-
ռաւորութիւն: Ջրի մասին անգաղար
կռիւներին վերջ չէր լինում, չ'նայելով,
որ շատ գիւղերում գիւղական կառավա-
րութիւնը մի քանի մարդ էր նշանակում
ջուրը հաւասարապէս (սիրայով) կարգով

կաթողիկոսին առանց իւր ընտրութեան,
կարող է չայլ կարծել, թէ այս ինչ
քահանան առանց իւր ընտրութեան և
միջնորդութեան է ձեռնադրած, ոչ:

Այս ողին է, որ մարմնացած է հայի
մէջ, և որ ամեն նոր տեսակ ազգային
գործ պատահելիս ներգործում է և այս
գործին մասնակից է անում անխափ
թէ եկեղեցականին և թէ աշխարհա-
կանին: Ներքէս Կաթողիկոսը աշխարհա-
կաններ էր վերատեսուէ նշանակում և
եկեղեցական դրամների ժողովման և պահ-
պանութեան համար, այս անում էր նա
զիտակցաբար, իրեն բնական դրամով:
սխալ են նրա, որոնք կարծում են, թէ
նա չէր կամենում եկեղեցականներին գործ
յանմէն: Սկսան Հայերի մէջ հոգեւոր
զարդների բացվել քաղաքներում և գիւ-
ղերում, սոցա վարչութեանը անխափ
մասնակից եղան, թէ եկեղեցականները և
թէ աշխարհականները, և այս միակ բնական
ճանապարհ է հայի համար, կազմե-
ցան ժողովուրդը ընտրված հոգաբարձական
խորհրդարաններ, ժողովուրդը անխափ
ընտրեց թէ եկեղեցականներն և թէ աշ-
խարհականներին: Այլ վարչութիւն հայ
զարդների համար, բացի ժողովուրդը ըն-
տրած հոգաբարձական խորհրդարանից
անհնարին է երևակայել, որովհետեւ հայ
զարդը, թէ ժողովրդեան և թէ եկեղե-
ցուն պէտք է ծառայէ, բացի այն դեպք-

տալու ամենին: Բայց քաղցած փորը կա-
նոն չէ ճանաչում: Կանոնը կուշտ մարդ-
կեանց համար է, ասում են գիւղացիք,
քաղցածին ի՞նչ կանոն: Իմ երեխանքը
սոված մեռնեն, թէ ի՞նչ այս կանոն կայ
ջրի համար: Այդպէս բան ո՞վ է տեսել:

Մի հետաքրքրելի անցք բաւականին
յաջող բնաւորում է ջրի պահպանութեան
ազդեցութիւնը գիւղական կեանքի մէջ:
Այդեւտեղերից մէկը մի յարժանգամ
տղամարդ, որի վարուցանքը բոլորովն չո-
րացել էին և մնացել էր մի փոքրիկ այգի,
որի մէջ կային մի քանի հոնի և խնձորի
ծառեր և որին գիշեր ցերեկ պահպանում
էր, շատ անգամ կեով ջուր կրելով և
ջրելով: Երբ տեսնում է, որ մինչև ջրի
կարող իւրեան համեմը, արդէն այգին
չորանում է կեով կրած ջուրը բան չէ
տեսնում, սաստիկ բարիացած երկրի
վերայ վերցնում է իւր բաժը և դնում,
որ ինչպէս և իցէ ջուրը ձեռք բերի:

Ջուրը այդ ժամանակը գտնվում է մի
կարճահասակ թուփկազմ մարդի ձեռքի,
որին այդ իսկ պատճառով կոչում են պա-

րոցները, որոնք մասնաւորապէս որ և իցէ
դիտութեան մշակութեան համար են:
Հայ դպրոցը պէտք է դաստիարակէ հայ,
եկեղեցական կ լինի սա, թէ աշխարհա-
կան, այդ ապագայի գործն է, քահանայի
որդին աշխարհական է և աշխարհականիւր
եկեղեցական, այս տեղ մեր եկեղեցին
խտրութիւն չէ անում:

Հայրը իւր որդու հոգար առնել լաւ կը
քաշէ մանաւանդ եթէ ինքը հասկացող է:
Պարտական չէ եկեղեցականը միայնակ քա-
շելու դպրոցական հոգար և ժողովրդակա-
նի համար, որովհետեւ սա էլ հայր է:
Պարտական չէ միայն աշխարհականը նոյն
հոգս հոգարու, որովհետեւ եկեղեցականն
էլ հայր է: Մեր դպրոցները մեծ մա-
սամբ ձրի են ուսումն տալիս և այնտեղ
ուսանողները դրեթէ առանց բացառու-
թեան աղքատների դասակներ են: Իսկ
աղքատները միայն եկեղեցականի բաժին
չեն, նոքա ժողովրդեան էլ են պատկա-
նում, ուստի և նոյա թէ բարոյական և
թէ նիւթական հոգար հաւասարապէս
երկուսի վերայ էլ ընկնում է: Աշխար-
հական էլ հաւասարապէս պէտք է մաս-
նակից լինի դպրոցի վարչութեան և յա-
ռաջադիմութեան, որովհետեւ դուցեկեղուց
նորա որդին է եկեղեցական դառնում:

Եթէ եկեղեցականի կամ աշխարհա-
կանի կողմից եղաւ մոռնումը միայնակ
վարելու դպրոցի զեկը առանց միւսի մաս-

րուծ (թղու), իսկ անաջնին իւր յաղ-
թանդանութեան պատճառով կոչում են
Կնգան: Կնգանը մօտեկալով Պարուճին,
բաժը բարձրացնում է և սպանում է նո-
րան քոթակ տալու, եթէ որ նա իսկոյն
ջուրը իւրեան չի տալ: Պարուճը, որին
բնութիւնը Կնգանից պակաս չէր գրել,
թոյլ չէ տալի նորան ջուրը տանելու:
Կնգանը որի համար այդ բոպին դադա-
րել էր ներգործելու ամեն կանոն, չերկիւ-
նէի նման գործ դրեց իւր յոյժ իրաւունքը,
միևնոյն ժամանակ չ'մոռանալով և այն
խորամանկութիւնը, որ ազգել էր նորա
մէջ գիւղական կառավարութեան պատժի
զղացմանը:

Մեր սրտն Կնգանը առանց բանը եր-
կարածգելու մի ձեռքով բռնում է խեղճ
Պարուճի բողաղից, ինքը պարկում է մէջքի
վերայ Պարուճի արևի մէջ այնպէս որ իւր
անձամբ ջրի առաջն առնելով ստիպում է
ջրին գնալ իւր արևով: Իսկ միւս ձեռ-
քով Պարուճին պնդը պահում է իւր կուրծ-
քի վերայ: Այսպիսի բանաստեղծական դրու-
թեան մէջ ջրի առաջը կենդանի պատ

նակցութեան, մեծ սխալ է, դպրոցը դա-
դարեցաւ այնուհետեւ հայ հոգեւոր ազդա-
յին դպրոց լինելուց, որովհետեւ նա դա-
դարեցաւ թէ եկեղեցուն և թէ ժողո-
վրդեան հաւատարմաց ծառայելուց, ու-
րոնք անբաժան են: Բաժանվեցան շահե-
լը, դարձարեցաւ երկուսի գոյութիւնն էլ,
իրիւ հայ եկեղեցու և հայ ժողովրդեան
ներկայումս:

Ոմանք կարծում են, թէ այս կար-
գերը մեր գործերի մէջ պատահական
են և կամուր, որ ստեղծել են մի քա-
նի անձինք և հնարաւոր է փոխել նրանց:
Այսպիսի անձինք շատ սխալվում են,
ըստ որում թէ հայ եկեղեցականը և
թէ աշխարհականը այլապէս չէ կարող
շարժել, եթէ չի կամենալ մեղանկելու
իւր թէ ազգային և թէ եկեղեցւոյ ի-
րաւանց ու ոգու դէմ:

ԻՆՏԵՐՆԱԿԱՆ

ՇԱԼԵՑԱՐԻԱ

Դեռ մի փոքր անցած ժամանակ ելե-
րանայի հարցի վերաբերութեամբ, ինչպէս
հաղորդեցինք անցեալ համարում, աւար-
տեց իւր գործը յաջողակ կերպով: Մեր
ընթերցողները զիտեն արդէն այն բոլոր
հանգամանքները, որոնք տեղի ունեցան
այս հարցը քննելու ժամանակ և փոքր
մնաց պատճառ դարձան այս հարցը խա-
ղաղութեամբ վճռելու փոխարէն զէնքի
զիմելու, բայց միջնորդական դատարանը
կարողացաւ ամեն դժուարութեանց առա-
ջը առնել և երկու բարեկամական տե-
րութիւններ ևս Անգլիան և Միացեալ Նա-
հանգները ազատել կորստաբեր և արիւ-
նահեղ պատերազմից, որ ո՞ր դիտէ ում
համար յաջող կլինէր: Ամենազիջող
դժուարութիւնը դատարանի համար կող-

մնակի փնտնելի մասին վէճն էր, որ Ու-
լանդեման կառավարութիւնն պա-
հանջում էր և որ նորա կարծիքով կե-
թարկվելու էր դատարանի քննութեան,
իսկ Անգլիական կառավարութիւնը հի-
շում էր այդ և առաջարկեց մինչև ան-
գամ միջնորդական դատարանի նստելը
յետաձգել մինչև որ այդ ծագած վէճը
վճռվի: Այս վէճը վերջ չէր ունենալու
և հաւանական է, որ մեծ անբաւական-
ութեանց և դուրս պատերազմի առիթ
դառնար, եթէ միջնորդական դատարանը
իւր որոշմամբ չմերժէր Ամերիկացւոց պա-
հանջը կողմնակի փնտնելի համար մի
կողմից, և Անգլիացւոց առաջարկութիւնը
դատարանի նստելը յետաձգելու մասին
միւս կողմից: Այս որոշումից երկու հա-
կաւորները ևս գոհ մնացին, որովհե-
տեւ առանց այս միջամտութեան դժուար
թէ հակառակորդներից մինը առաջար-
կէր մի ելք խաղաղ կերպով վերջացնելու
իւրեանց մէջ ծագած վէճը: Սրանից յե-
տոյ միջնորդական դատարանը շարունակեց
իւր գործը. բայց այնպէս գաղտնի էր պա-
հում իւր գործը, ոչինչ իմանալու հնար
չկար, բացի այն, որ նիստ եղաւ և շա-
րունակվեցաւ այսքան ժամ: Վերջապէս
սեպտեմբերի երկուսին՝ (14) ին միջնորդա-
կան դատարանը կարգաց իւր վճռաթիւղ-
թը, որի զօրութեամբ Անգլիական կառա-
վարութիւնը յանցաւոր հրատարակվեցաւ,
միջազգային օրէնքների սկզբունքը քան-
դելու պատճառով: Այդ սկզբունքները
պարզ որոշված էին Ուլանդեմանի դաշ-
նաթղթում, որի VII յօդուածի 1, 2, և
3 կէտերը սրբա են. առաջին կէտը պար-
տաւորում է չէզոք տէրութիւնները չմոռ-
նել իւր նաւահանգիստներում ասպատակ
նաւեր շինելու պատերազմի տէրութեանց
մինչև դէմ թշնամական գործողութիւններ

բանալու նպատակով: Երկրորդ կէտը ար-
դեւում է պատերազմի տէրութեանց
չէզոք ջրերում պատրաստել իւրեանց
համար պաշար կամ զէնք և կամ զե-
նուորներ ընդունել: Երրորդ կէտը խախ-
տաւորում է չէզոք տէրութեանց ու-
շուշով հեռակէ, որ մի դուրս առաջին
երկու կէտերը քանդեն իւրեանց հպատակ-
ները: Այս երեք կէտերի դէմ ևս մեղան-
կել է Անգլիան երեք ասպատակ նաւերի
վերաբերութեամբ «Էլբեմայ», «Յօրիզո»
և «Էնսիդո»: Միջնորդական դատարանը
ընդունեց, որ առաջին ասպատակի վերա-
բերութեամբ Անգլիան չէ կատարել VII
յօդուածի 1 և 3 կէտերը: Երկրորդ աս-
պատակի վերաբերութեամբ բոլոր երեք
կէտերը իսկ երրորդ ասպատակի վերաբե-
րութեամբ՝ 2 և 3 կէտերը: Այս վճիռ միա-
ձայն չեղաւ. Էլբեմայի մասին բոլոր դա-
տարաները համաձայն էին, Յօրիզոյի
մասին միայն չորսը համաձայն և մինը
հակառակ, իսկ Էնսիդոյի մասին երեքը
երկուսի դէմ: Վարձատրութեան համար
միջնորդական դատարանը սրտից չորս ձայ-
նով մինի դէմ պահանջել Անգլիայից
յօդուած միացեալ նահանգներին 15,500,000
դոլար ուսի: Վճարութեամբ տարորդե-
ցին Ալանս (միացեալ նահանգներ),
Միչիգան (նոտիա), Սանմարիոյ (Շվեյցարիա)
և Նուտիլա (Բրազիլիա): Իսկ Վոլուտներ
(Անգլիա) առանձին կարծիք տուեց, որ
համաձայնում է ամբողջ վարձատրութեան
միայն Էլբեմայ ասպատակի համար, իսկ
միւս վճիռը չէ ընդունում:

Միջնորդական դատարանի նստելը դո-
ցիւրաց առաջ նախագահ Միչիգան կար-
գաց մի ծառ, ուր յիշեց այն դժուարու-
թիւնները, որոնց յաղթեց դատարանը փո-
ճառու իրաւագէտների օգնութեամբ և
գոհութիւն յայտնեց զործի յաջողակ ա-

ւարտելու մասին, որից բաւական են մնա-
ցել երկու հակառակորդներն ևս: Զառի
վերջում շնորհակալ եղաւ ձեռնվից, որ
հիւստոնից դատարանի անդամներին. ի
յիշատակ որի դատարանը իւր վճռաթիւղ-
թի պատճէնը բոլոր դատարանների ստու-
րադրութեամբ յանձնում է ի պահպա-
նութիւն ձեռնվի գիւնատան:

Նախից յետոյ թիւղանութիւնի 22
արձակումը որոշեցին միջնորդական դա-
տարանի այս վճիռը, որ քաղաքականու-
թեանը միջազգային վէճը արիւնհեղ պա-
տերազմով վճռելու փոխարէն դրեթէ
առաջին անգամ առաջարկում է մի նոր
խաղաղ և քաղաքակրթեալ միջոց: Արդա-
րեւ այս է միակ միջոցը արբարացի կեր-
պով վէճեր լուծելու և ոչ թէ թնդա-
նութների միջնորդութիւնը, որ շատ ան-
գամ հարցը վճռում է յօդուած յան-
ցաւոր կողմին, չհաշուելով այն փնտնե-
լը թէ զրամական և թէ մարդոց կողմից,
որոնք մեծ պատերազմների ժամանակ ան-
համար են լինում: Ուրեմն ամեն կա-
ւամբ ձեռնվի միջնորդական դատարանի
այս խաղաղ վճիռը մի մեծ քայլ ենք
համարելու դէպի առաջ քաղաքականու-
թեան և միջազգային յարաբերութեանց
մէջ:

ԵԶՐԱԿԱՆ

Մեղաւ անցեալ համարում ստի-
ցաւ պ. Ս. Սիմֆրոնիանի Ալեքսանդրո-
սովցի հաղորդած մի տխուր իրողութիւնը,
որ պատահել է այն տեղի հայ դպրոց-
ներից մէկի մէջ: Բայց ահա ինչպէս է
եղել. վարժարաններից մինը ինչպէս
երեւում է առանց տեսչի զիտութեան
իւր դաստիարակութեան ժամկէտի մինը փո-
խում է միւս դասատուի հետ, ըստ ո-
րում մի և նոյն ժամին նորան երկու դաս

քաշելով՝ Գնդանը խեղճ Պարուծի բողա-
ղեցը բռնած պահումէ բաւական ժամանակ
թող չտարով նորան որեւիցէ ձայն հանել,
որ չլինի թէ ջուր բաժանողները իմանան,
ջուր ձեռքից խլեն և իւրեան պատժեն:
Անցում է բաւական ժամանակ, վերջապէս
ջուր բաժանողները գալիս են, որ ջուրը Պա-
րուծից առնեն ուրիշն ամառ: Մեր խորա-
մանկիցները նոցա դար իմանալով՝ սկսում է
սարսափել կերպով դուռը՝ թէ Պարուծը
իւրեան կոխել է արխի մէջ և խեղդում է,
օգնութիւն հասէ և դուռը կոխում է ջրի
տակը, իւր հաստ ձեռքով Պարուծի դուռն
էլ իւր վերայից ջրի տակը կոխելով: Վեր-
ջապէս ջուր բաժանողները օգնութիւն
են հասնում: Պարուծին վեր են քաշում
Գնդանի վերայից և տնտնում, որ ուշա-
թափ է եղած, իսկ Գնդանը այնպէս հան-
գիստ ձգված է արխում, որ կարծես փա-
փուկ անկողնումը լինի պարկած, միայն
թէ որքան կարելի էր ջուրը աւելի երկար
ժամանակ գնար իւր արխում:

Պարուծի ուշաթափ լինելու պատճառը
Գնդանը բացատրում է նորանով, թէ նա
աստիճան վախեցել է այն պատճից, որ սպա-
սում է նորան իւր արարածների համար:
Այդ տեսարանը, որ Պարուծը Գնդանին
կոխել էր արխի մէջ և կռքնէին նստել
այնքան դերբիական բան էր երեւում, որ
ջուր բաժանողները մնացին շշուրտած՝ այն-
պէս որ նոցանից մինը ասում է. «Երեւի
այդ էլ այս տարվայ չորէնի պէս Աւշի
գեղարմայ է (հրաշք է):»

Ի հարկէ երբ Պարուծը ուշքի է գալի
բանը պարզվում է և Գնդանը անտարուշ
կրում է այն պատճից, որ տալիս են նորան,
որովհետեւ երկու թէ երեք ժամկէտ ջուրը
կարողանում է այդպիսի արժան գնով
ձեռք բերել: Նորան մի բանի օր բանդար-
կել էին:

Գ.

Իբրեւ չորէնի հետեւանք Ղազարա-
նատունների պողոտան ծառերը՝ կարին,
աճարին, հոնին, ընկուղին, տանձին, խն-
ձորին և այլն, որոնց պտուղները գործ էին
դրում զանազան բաների համար, այս
տարի ոչ մինը դոցանից պտուղ չէ վեր-
ցրել: Վայրենի դաղաններն անգամ, որոնց
կերակրում էր բնութիւնը այդ անտառային
բերքերով՝ այժմ ոչինչ չգտնելով՝ դի-
չերները անդադար յարձակում են փոքր
ի շատ կանաչ մնացած այգիների վերայ
և ուտում, ջարդում, ջնջում ամեն բան
ինչ որ գտնում են դոցա մէջ: Ամեն այ-
գիում զիւնները իւրեանց տէրերը հրա-
ցաններ ձեռքին հսկում են մինչև ի լոյսը:
Չի անցնում մի գիշեր, որ հրացանա-
ձգութեան և դուռների տեսարան չլինի:
Ին է որ խեղճ քաղաքի դաղանները մա-
նաւանդ արջերը գոռալով դուռներն
հրացանների դարկից: Պատմում են որ դիւ-
ղանիկներից մինը երկու շաբաթվայ ընթաց-
քում իւր այգիում 11 հատ միայն արջ
էր սպանել: Այսպէս քաղցը տարբեր
համար սարսափելի պատերազմ է բացել
դաղանների և մարդկերանց մէջ: Ղազա-
րում այգիների մեծ մասը առանձին նշա-
նալութիւն չունի պողոտերութեան կողմից:
Միայն եթէ խեղճ զիւղացին ունի իւր
այգիում մի հոնի կամ տանձի կամ
խնձորի, նա ամենամեծ հսկողութեամբ
պահպանում է, ուտող ջուր է կրում, ջրում
է մինչև հասանի, որ քաղի տանի Գա-
րաշխակ ցորենի կամ գարու հետ փոխի,
որ մի քանի օրվայ պաշար ձեռք բերի իւր
ընտանիքի համար:

Գ.

Ամենայն տարի ամառները զիւղացին
զիւնը ցերեկ բանում է. նա այդ ամիսները

հանգուտութիւն չունի: Նորա հան-
գաւութիւնը ձմեռն է լինում: Նա
հանում է իւր վարուցանքը, կրում է կալ,
կատու է, արում է իւր տարեկան պաշարը:
Այս ամառը նման էր ոչ մի ամառի:
Գիւղացիք ըստ մեծի մասին պարտա-
վատութեան մէջ ընկած՝ զանազան գե-
րեական պատճառներով բացատրում են
այդ չորութեան երեւոյթը և ասլ քաշում
իւրեանց սպառացի վերայ: Բնութիւնը
ինքը իւր կարող ձեռներով հնձել, կրել,
կատել և արացել է ամեն բան: Շատ փոքր
բան էր մնացել անելու դիւղացուն: Բոլոր
վարուցանքը կամ չէր ծել, կամ կանա-
չել էր և դեռ պտուղ չունեւ չորացել,
միայն անտառամէջ տեղերում և սարերի
փեշերքում շատ փոքր վարուցանք կար-
ողացելին հասնել: Վայրերի կատու ժա-
մանակը հասաւ, բայց շատ փոքր կալեր
տալիցն և պատրաստվեցան կատու
համար: Էլիւղ-վեց տուն մի կալում կա-
տեցին՝ որը մի օր, որը երկու օր, որը կեսօր
այն ինչ առաջվայ տարիները իւրաքանչիւր
ընտանիք իւր սեպհական կալումը ցերեկը
կատում էր, զիւնը քանում, որ մինչև
ձմեռվայ վերայ հասնելը կարողանայ կատել
վերջացնել:

Նշան դրած երկատարները և օրի-
որդները ասլ են քաշում, որ ստիպւած
պէտքէ լինեն մի տարի ևս մնալու տխուր
անկարգութեան մէջ, որովհետեւ ամառումը
ցորեն չկայ և տաշտումը հաց չկայ հար-
սանիքի համար. Գ. . . գիւղումը մի և-
րիտասարդ, որ յոյսը կտրել էր այս տարի
պակվելու, կամենալով որեւիցէ կերպով
շուտով դուրս բերել իւր պտուղը, հաւա-
քում է մի քանի գոմէշներ և զիւնը
քշում, տանում իւր հարանցողի այգին:
Հարանցողի հայրը իւր ընտանիքի հետ

միասին հսկիլիս է լինում այդիւմ: Նա
գոմէշների ձրձրոցը լսելով՝ կարծում է
թէ արջեր թափեցին այգին՝ վերջում է
իւր հրացանը և գնում դուռն քշելու:
Երկուստարդ օգուտ քաղելով այդ մի-
ջոցից փախցնում է իւր հրանայութիւն գէպի
անտառը և առաւ օտը յետ ուղարկում
ձուռների մօտ: Ի հարկէ պտուղ այլ
ևս յետաձգել չէ կարելի, հաց լինի թէ
չլինի միևնոյն էր երկատարովի համար:

Ե.

Երեսուր բաւական ժամանակ անդա-
դար զիւնը և ցերեկ չոր մէջը (Сухой
тыкань) պտուղ է երկրի երեսը, այն-
պէս, որ թուղցնում է արեգակի և լուսնի
ձաւաղայթների լըյսը և աստիճան փնտնում
անտառներին և ամենայն բուսեղէնի: Այդ-
պիսի չոր ու թանձր մէջ ծերերը չեն յի-
շում, որ պատահած լինի երբ և իցի
այստեղ:

Այդիւր վերջացան Գիւղացիներից որը
մի տարակի խնձոր կամ տանձ վերցրած,
որը մի քիչ հոն կամ խաղող, որ մի
կերպով հասացրել էին իւրեանց այգիներ-
ումը, զիմում են դէպի Գարաշխակ, որ
սերմացու ձեռք բերեն:

Զ.

Աւելի պարզ հակադրութիւն կաղ-
մելու համար չորէնի ներդրութեան
մասին Ղազարում աւելորդ չէք համա-
րում գնել այս տեղ մի քանի ամենա-
հարկաւոր իրեղենների անցեալ տարիների
և այս տարվայ գները:

Առաջվայ տարիները.

Ցորենի թաղարը արժէր . . .	3—4 մ.
Գարու թաղարը	2—3 մ.
Խօտի փուլը	10—15 կ.
Գարմանի (յարդի) սայլը . .	1—2 մ.

է լինում նշանակած երեւի տեսչի անհոգութիւնից, ըստ որում նորա ուղիղ պարտականութիւնն է դասերի ժամերը յարմար նշանակել: Տեսուչը վարժապետին ինքնազուրկ դասախոսութեան վերայ զայն լռելով անվայել խօսքեր է ասում նորան և զարկելով վայր ձգում նորան այն դպրոցի դահլիճում:

Որքան տխուր է այդ իրողութիւնը ինքն ըստ ինքեան, այնքան աւել տխուր են դորա հետեանքը մանկավարժական բարձր դրժի մէջ: Մենք չկամինք այս տեղ արդարացնել ոչ վարժապետին և ոչ տեսուչին: Ի հարկէ եթէ տեսուչը զանցառութիւն է արել իւր պաշտօնին դասաւանդութեան ժամերը նշանակելու, այնու ամենայնիւ այդ չէր տպել իրաւունք վարժապետին առանց տեսչի գիտութեան փոխադրութիւն առնել: Ըստ որում ուսումնարանի բարոյական և ուսումնական վերահայեցողութիւնը և պատասխանատուութիւնը ընկնում է զիտուորոպէս տեսչի վերայ: Ուստի և ամենայն փոխադրութիւն առանց տեսչի գիտութեան իւրում է նորա իրաւունքը, այն ինչ պատասխանատուութիւնը այնու ամենայնիւ մնում է նորա վերայ: Եթէ բանը բացատրվի, այնու ամենայնիւ դա չէր վերահանդիման տեսչի յարգը, որովհետեւ այդ նշանակում է, ամեն վարժապետ ինքնազուրկ կարող է անել ժամերի փոխադրութիւններ առանց տեսչի գիտութեան: Որքան տեսչի պարտականութիւնը կատարում է ամեն մէկ վարժապետներէ: Հետեւաբար տեսչական պաշտօնը մնում է իրեն լոկ անուն:

Միւս կողմից տեսչի վարմունքը ցածր է ամենայն բնադատութիւնից: Նա ունի իրաւունք նկատելու այդ բանը առանձին վարժապետին, կամ պարզելու այդ

հարցը և սահման դնելու դորան մանկավարժական խորհրդի վճռով կամ վերջապէս, եթէ պահել անկարելի է, արձակել հոգաբարձական վճռով, բայց ոչ անպատուել նորան այդ տեսչի վայրենի վարմունքով: Տեսուչը անպատուելով վարժապետին, անպատուում է իւր անձը, իւր պաշտօնը, անպատուում է այն ուսումնարանը և ուսանողները, որոնց բարոյական և մտաւորական զարգացման հըսկողութիւնը իւրեան է յանձնված: Այդ տեսչի խոշոր իրողութիւնները չեն ծածկում երկխայտան սուր հայեացքից և լողութիւնից: Գործարարիկ յայտն են աշակերտներին: Նոյնանց ամեն մէկը արդէն կորցրել է իւր հաւատը դէպի ձեր մարդավարութիւնը և մտածում է իւր մէջ և ստում է, իւր ընկերների հետ իւր ծնողների առաջ ևս, թէ եթէ այդ բանը թող ինչ տպել իւրեանց դաստիարակները, դորանով ապրել են և իւրեանց իրաւունք նոյնը անելու, աւելացնելով դորա վերայ է երկխայտան ծայրահիւստութիւնները: Նոյն իւրեանց ծնողներին առում են, դուք մեզ ուսումնարան ուղարկելիս պատուիրում էք որինակ վերցնել մեր տեսչից և դաստիարակներէ: Եւ նոյն ներկայացրած որինակը, հետեւե՛նք: Եւ պատասխանի հայրերը, դուք նորան շատ նեղ տեղն էք ձգել: Այն բոլոր բարձրած իրաւունքը, քարոզները, որ դուք կարդացել էք մինչեւ այժմ ձեզ յանձնված մատաղ սերունդին, նոյն մէջը ջնջելու վայրենաւարութեան ձգտումները, այժմ այդ բոլոր մի վայրկեանում ստեղծել: Գործ ստանալու դուրս եկաք ձեր աշակերտներին առաջ: Գործ դորանով զարթոյնքը նոյն մէջ այն կըրէր և վայրենութիւնը, որ հաստատուում է իւր նոյն թէ վատ բաներ

են, պէտք է թողնել: Գծուար թէ դուք կարողանաք վերականգնել նոյն հաւատը դէպի ձեր խօսքը: Ձեր խօսքերի նշանակութիւնը դուք վայր ձգելիք մի բառով: Բայց վերականգնել դորան տարիներով հազել թէ կարողանաք: Երկխայտան յիշողութիւնը և ձեր անդադար յարաբերութիւնները, նկատմունքները, խօսքի պատկերացնելու են նոյն առաջ և ձեր անհաշիւ արարմունքը: Գործքի նշանակութիւնը դաստիարակութեան մէջ շոշափելի մարմին է, իսկ բերանացի խրատները վերացական դեղիցիլ խօսքեր, որոնք նշանակութիւն են ստանում այն ժամանակ միայն, երբ վաւերացնում են դործով:

Յարգելի նամակադիրք ասում է, որ իւր ներկայութեամբ վարժապետը նկատեց տեսչի կոպիտ վարեցողութիւնը անելով. մի եւրոպական կրթութեամբ լուսաւորեալ մարդու անվայել է այդպիսի վարմունք: Մենք կարծում ենք շատ նեղ հայեացք է կարծել, որ եւրոպացումը կրթված անձներին միայն վայել է քաղաքավարի լինել: Քաղաքավարութիւնը պահանջում է ամենայն մարդուց, ուր և նա կրթուած է ինչ: Միթէ ինչ որ մեզանից հետու է, նա լաւ է: Այդ հարցին պատասխանում է վերոյիշեալ տխուր իրողութիւնը:

Յանկալի կ'ընեն և մեծ միսթարութիւն մանաւանդ դաստիարակների համար, եթէ այդ իրողութիւնը այդպիսի տխուր կերպարանք չունենար, որպէս ներկայացուցած է դա:

Մ. Ս.

Ներսիսեան ազգային հոգեւոր դպրոցի հոգաբարձութիւնը ամսոյ 28-ին նիստում վճռեց, առաջիկայ հոկտեմբերի 1-ից բա-

նալ դպրոցում պատրաստական դասատուներ, որի հարկաւորութիւնը դրախտ եղաւ այն ժամանակից, երբ մի քանի ծխական դպրոցներ փակվեցան, որոնք ներսիսեան դպրոցի համար պատրաստական դասատուներ էին համարվում:

— Լսում ենք, որ ամսոյ 15-ին կաթուղիկի սուրբ Աստուածածնայ եկեղեցու արժանապատիւ աւագ քահանայն և մեծ երեսփոխանը ինքիւր են սուած Սրբազան Մակար Արքեպիսկոպոսին, լուծումն ինքրելով, որ նոյն եկեղեցու բակում բացվի օրիորդական ծխական դպրոց, աղքատիկ հայ օրիորդներին համար յանուն սուրբ Սանդուխտ կուսին: Ամսոյ 27-ին Սրբազան առաջնորդը տուել է լուծումն այս դպրոցի բացման համար, օրհնելով այս սուրբ դործը և յորդորելով որ չնայն իրանց աշխատանքը, և լուծել է նոյն եկեղեցու արկունքից ծախել ամսական 50—60 ռուբլի: Այս օրերս կ'ընեն հանդիսաւոր բացումը դպրոցի: Հաղորդելով այս լուրը մեր ընթերցողներին, ջանկանում ենք նորակաւոյց դպրոցին ամեն յաջողութիւն և յարատեւութիւն ի դաստիարակութիւն աղքատիկ հայ ապագայ մայրերի:

ՆԱՄԱԿ ԴԱՆԻԷԼԻ

Ձեզ հետ զրաւորապէս ծանօթութեան և յարաբերութեան առաջին նամակաւ կըրանիւն ուղարկութեանց թարգման հանդիսանալ:

Ըստ որում ստու ի Գաբէժ երկտասարդութեան խմբով մի մայրին լեզուի քաղցրութիւնը և կարեւորութիւնը աղքատութեամբ զգալով քանի ամբ յառաջ հետամուտ եղին զայն ըստ կարգի ուսանել որոց ջանից արդաւորը դրականութեան ասպարեզը իջանելու յաջողութիւնը դոմին ի նորոյ աղքատիւ հրատարակութեամբ

Այս տարի.	
Յորէնի թաղարը	10—12 ռ.
Գարու թաղարը	8—10 ռ.
Խոտի փութը	60 կ.
Գարմանի սայլը	12—15 ռ.

է.

Թէ չբերին որպիսի ստուիկ աղցնելութիւն ունեցաւ այստեղի զիւղական ժողովրդի երեւակայութեան վերայ և զարթոյնք վաղուց մտացված նախադաշարմունքները նոյն յիշողութեան մէջ, աւելորդ չէր համարում բերելու երկու իրողութիւն, որոնք բաւականին ճիշտ բնութարան մեն այդ աղցնելութիւնը:

Մի անգամ նստած էի զիւղացի երկտասարդ ծանօթներէց մի քանիսի հետ, որոնց խօսակցութեան առարկան ըստ մեծի մասին լինում էր հացի և միւս անշուշտ հարկաւոր բաների պակասութեան վերայ: Յանկարծ մտնեցաւ մի կարծադասակ յոյն օրինադիր և բարեկեց մեզ տեսնելով «Ալլահ սալաւան» (Աստուած պահի): Երկտասարդներէցը մեր ամենից առաջ պատասխանեց նորան «Ի՞նչ գիտէք, այ թաթու քոխման: Ալլահի որ նշանակում է բարով եկար, այ թաթու քոխմի Աստուած»: Այս օտարոտի պատասխանը ինձ շատ զարմացրեց: Միւսները ծիծաղեցին: Ես մնայի անորոշ դրութեան մէջ և հետաքրքրութիւնս շարժվեց դորա պատճառը իմանալու: Յոյն օրինադիրը զլիւի ընկաւ թէ բանն ինչու է և ունիւրը վայր թողնելով հեռացաւ: Զուարճաբոս երկտասարդը պատմեց այդ մասին հետեւեալ իրողութիւնը: Երբ չորէնը ստանալու, ջրերը սկսեցին ցամաքել և երկիւրը անձրեւ չէր տալ, մեր գիւղի ջրմուռները աշխատում էին օրեկից գիւթական հնարքով երկիւր ծովերի դէմը բանալ, որ անձրեւ դայ: Գորա համար շատ աշխատում էին մանաւանդ նահապետական

ճերերը և պառանքները: Նոյն կազմեցին մի խումբ թաթու քոխմի առաջնորդութեամբ, որ 20 տարի տրանից առաջ քոխմի էր եղած այդ դիւղում, երկիւրցը անձրեւ իջնելու համար: Ի հարկէ ինչ տեղ էր մի որ և իցէ բանի պահանջ, այն տեղ շուտով է գտնվում պահանջին: Այսպէս էլ պատահեց թաթու քոխմի խումբին, որ այս կողմ ընկնելով, այն կողմ ընկնելով վերջապէս պատահում է մէկին Յովհաննէս անդում: Որ կամեալով իւր անունով վերականգնել մի ուխտաւոր պատմում է, որ երազ է տեսել, որ մօտակայ անտառում գտնվող մատուռը սուրբ Յովհաննէսի մատուռն է: Թէ սուրբ Յովհաննէսը իւրեան երազումը երեւցել է և տուել: Այս քան տարի է իմ մատուռը գտնվում է ձեզ մօտ, բայց դուք ինձ ուխտ չէք դրել մատուռ չէք մտնում: Այդ պատճառով էլ ես ձեզ անձրեւ չեմ տալի:

Այսպէս սուրբ երկիւր ծովերի դուռերի բանալին իւր ձեռքումը պնդ բռնած գտնում է աշխարհը անձրեւից Յովհաննէսին իւր համար դու ընտրելով հրամայում է անդադար քարոզել, որ ժողովուրդը իւրեան ծանաչել, զգայ և մատաղ բերի, տար թէ նա կ'հաշտվի և անձրեւ կուայ:

Յովհաննէսի տաք խօսքերը ողերցնին ոչ միայն ջրմուռներ խմբին այլ և ջահիլ խնթիւրին (այդ խումբը այսպէս էր կոչում նոյն, որոնք չէին հաստատում այդ անձրեւ բերելու միջոցներին): Բայց ինչ ջահիլները ևս ողերցնեցան: Նոյն ողերցվեցան այն պատճառով, որ քաղցի զգացմունքը նոյն ասում էր, այս անգամ յիմարացէք և նոյն յանձն առան այդ տխուր առաջարկութիւնը այն կշտանալու աղիւղ խմբի համար, որից կան էր իւրեանց գերդաստանի կիսերը:

Միւս օրը մեծ ու փոքր, մարդ ու կնիկ, հարսն ու սկսուր, աղջիկ ու տղայ մինը մի դառը վերցրած, միւսը աբըր, երրորդը մի այլ բան գիւծում են սուրբի օծակը: Մատուռները մտնում են, ուսում են, խմում են: Ի հարկէ առաջին տեղը բռնում է Յովհաննէսը, որին անդադար հարցնել են առաջարկում սուրբի կամքի մասին: Զերմեւանդ ժողովուրդը սուրբին բերաւ համար չէ անում. նորա բոլոր նախախիղ (կապրիւնները) կատարում է. սուրբն էլ հաշտվում է ժողովուրդի հետ և խօսատառում է իւր զուլի բերանով, որ մինչև 3 օրը անձրեւ կուղարկի: Ժողովուրդը ուրախ դէմքով վերադառնում է տուն և անհանգստութեամբ սպասում 3 օրվա լընալուն:

Նոյն օրը է 3 օր. դարձեալ 3 օր. երկին 3 օր, ևս 3 օր: Բայց անձրեւ չկայ: Սուրբը անդադար դանազան պատճառներ է առաջ բերում իւր զուլին անձրեւ ուղարկելու համար:

Արքայապետ ինչպէս ջահիլ խնթիւր, նոյնպէս և ջրմուռներ խումբը երեսները շուտ են տալի սուրբից: Նոյնից ոմանք գնում են սուրբի մատուռի մօտ, փայտերով սպառնում են նորան անելով «Ի՞նչ հարկ է սուրբի փոխանակ մատուռի քարերն են պատասխան տալի իւրեանց մշտնջենական լուծութեամբ: Իսկ Գիւրի ապին կամեում է իւր հաշտել ուղիղ նոյն ընծայ Գուլի հետ վերջացնել: Նա գնում է նորան մի լաւ տեսում է (քոթակ է տալի) և այդ օրից երազները և սուրբի հրամանները փախչում են նորանից: Իսկ ժողովուրդը զուլի անունը վերաբերում է «Կոնձոն»: Այսպէս որ Յովհաննէսը իւր զուլութիւնով կարողացաւ վատախել միայն կոնձոն անունը, մի լաւ քոթակ և այլ ոչինչ:

Խնթիւր երկտասարդները անանկով, որ այդ մի անգամ յանձն առած յիմարութիւնը իւրեանց օգուտ չբերեց, բոլորովին ստուգում են դէպի անձրեւ բերելու այդ տեսակ միջոցները: Բայց ջրմուռները խումբը չէ վհատում: Անձրեւ չ'գալը և ապագայ քաղցի զգացմունքը սաստիկ վառում է նորա երեւակայութիւնը: Նա շուրջում է այս կողմ և այն կողմ և վերջապէս պատահում է վերոյիշեալ որմնադիր Յոյնին, որի հետ խումբի առաջնորդ թաթու քոխմին 30 մանկեթով բարելում է մի մասն էլ առաջուց տալի, որ վերայ 7 օր անձրեւ բերի: Անցնում է 7 օր. դարձեալ 7 օր, կրկին 7 օր, ևս 7 օր. անձրեւ չ'կայ:

Ջրմուռները խումբը անհանգստութեան մէջ է ընկնում և Յոյնին անդադար իւր հարցերով նկատում է թէ ինչ էրաւ անձրեւը: Նա պատասխանում է թէ անձրեւի դալը կախված է երեք աստղից, որոնք այժմ միմեանցից խառն են: Ես աշխատեցի իմ անդադար ծով պահելու և արթնելու երկուսին հաշտեցրի: Եւ հենց այդ է պատճառը, որ երեքն երկրորդը աստղը և աստղ է, մօտ չէ դալի: Ես աշխատում եմ նորան էլ հաշտեցնել: Այդ ետապը փոքր ինչ միւս երկուսին մօտեցնում է. բայց դարձեալ խուժած հեռանում է: Բայց դարձեալ խուժած հեռանում է: Ինչպէս երեւում է, նա ևս իւր միտքը փոխել է: Յոյն ունիմ նորան էլ շուտով վախկացնել:

Միւս երրորդ աստղի փախկնը մեր որմնադիրը այն աստղիցն էլ աւելի հեռու փախաւ մեր գիւղից և ահա նոր է վերադառնում, երբ ամեն բան չորացաւ, վերջացաւ:

Ահա այդ է պատճառը, որ մենք դուրս անունը կրեցինք «Թաթու քոխմի» Աստուած: Տճ «Ալլահի քի խօսաբը, փեղաբար նա էլան» (Աստուած որ չ'տայ Մարգարէն զուլիսը որ քարին տայ աւելացրեց երկտասարդը:

1872 ամի օգոստոսի 20 ին

Քարմանաւարց.

Մ. Ս.

